Markku Fredman
Prosessioikeuden dosentti (HY)
OTT, asianajaja
Helsinki 13.11.2020

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Asia HE 165/2020 vp, vankeuslain ja tutkintavankeuslain tupakointia koskevien säännösten muuttaminen.

Perustuslakivaliokunnan näkökulmasta esitys herättää kysymyksiä liittyen henkilökohtaiseen vapauteen (PL 7,1 §) ja yksityiselämän suojaan (PL 10,1 §) kuten lausunnossa PeVL 21/2010 todetaan. Kiellosta vangille aiheutuvien vieroitusoireiden osalta herää kysymys Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklassa kielletystä halventavasta kohtelusta ja perustuslaissa kielletystä ihmisarvon loukkaamisesta (PL 7,2). Toisaalta sääntely toteuttaisi julkiselle vallalle säädettyä tehtävää edistää väestön terveyttä (PL 19,3 §).

Kuten esityksessä todetaan, kysymys on ennen kaikkea vankien itsemääräämisoikeuden rajoituksesta mutta rajoitus vaikuttaisi vähäisessä määrin myös henkilökunnan tupakointiin. Tutkintavankeuslakiin otettaessa tupakointikielto vaikuttaisi välillisesti myös oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (PL 21 §).

Kuten esityksessä todetaan 80 % vangeista tupakoi. Tupakointi lienee siis noin nelinkertaisesti yleisempää vankien keskuudessa kuin väestössä yleisesti.

Lausunnossa PeVL 21/2010 todettiin, että viranomaisten puuttuminen tupakointiin kajoaa arvoisan valiokunnan mielestä varsin syvälle yksityiselämän piiriin, vaikka tuolloin oli kyse erityisesti vain *ajoneuvossa tapahtuvan* tupakoinnin kiellosta alle 18-vuotiaiden ollessa kyydissä. Ongelmana nähtiin tuolloin kiellon valvontatoimien eli tarkastusten ulottaminen yksityisiin ajoneuvoihin. Arvoisa valiokunta piti tuolloin tupakoinnin kieltoa "muiden kulkuneuvojen sisätiloissa" ongelmallisena myös oikeasuhtaisuuden kannalta ja katsoi, että säännöksen päämäärä on saavutettavissa lainsäädäntöä lievemmin keinoin terveysvalistuksella ja asennekasvatuksella.

Esityksessä ei mainita mitään aiempaa lainsäädäntöä, jolla tietyltä ihmisjoukolta olisi kielletty tupakointi kokonaan. Tupakkalain 53 §:ssä kielletään tupakkatuotteiden myynti alle 18-vuotiaille, mutta lain 74 §:n tupakointikiellot eivät kiellä alle 18-vuotiaita tupakoimasta. Tupakkalainsäädäntöä on jatkossakin tarkoitus kiristää, tavoitteen ollessa tupakoinnin loppuminen kokonaan. On siis oletettavaa, että jatkossa arvioitavaksi tulee sellaisia hallituksen esityksiä, joissa on kyse uusien ihmisryhmien saattaminen tupakointikiellon piiriin.

Nyt on siis käsillä ilmeisesti ensimmäinen kerta, kun tietyn ryhmän asettaminen täydellisen tupakointikiellon piiriin on perustuslakivaliokunnan arvioitavana.[1] Tällaisilla esityksillä voi nähdä liittymän myös yhdenvertaisuuteen (PL 6,2). Jos kiellon kohteeksi joutuva ryhmä määrittyy esimerkiksi henkilöön liittyvän syyn mukaisesti, edellyttää tämän ryhmän oikeuksien rajoittaminen hyväksyttävää syytä. Nähdäkseni hallituksen esityksessä on tuotu esiin perusteita sille, että tällainen hyväksyttävä syy suljettujen vankiloiden vankien osalta on olemassa.

Tupakoivalle henkilölle ehdoton vankeusrangaistus olisi jatkossa entistä vastenmielisempi kohtalo. Esitys tarkoittaisi tuomioistuinten tuomitsemien ehdottomien vankeusrangaistusten ankaroitumista valtaosassa tapauksia, kun ehdottomaan vankeuteen tuomittu menettää liikkumisvapautensa lisäksi myös mahdollisuuden tupakoida. Muutos koskisi vain suljettuja laitoksia, joissa vankeusrangaistuksen suorittaminen yleensä aloitetaan. Avolaitoksissa saisi tupakoida ulkotiloissa, joihin avolaitosvangeilla on pääsy yöaikaa lukuun ottamatta. Ero suljetun laitoksen ja avolaitoksen välillä siis kasvaisi. Avolaitos tulisi entistä houkuttelevammaksi tupakoivalle vangille. Avolaitokseen pääsy olisi entistä suurempi etu.

Toisaalta vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tarkoitus on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa. Tupakoinnin lopettaminen ja nikotiiniriippuvuudesta vapautuminen voidaan nähdä elämänhallintakysymyksenä. Esityksen mukaan tupakointia koskevien rajoitusten ja tupakoinnin lopettamisen tukitoimien avulla pyritään edistämään myös tupakoivien vankien terveyttä ja tukemaan tupakoinnin lopettamista vankeusaikana.

Esitys ei kuitenkaan sisällä mitään uusia velvoitteita, jotka olisivat keinoja esityksen tavoitteen saavuttamiseksi. Pelkkä kielto on kovin jyrkkä toimenpide, jos samalla ei selkeästi aseteta vankeinhoidon tehtäväksi tarjota vangille tupakasta vieroittumista varten tarpeellisia nikotiinituotteita ja muita keinoja, jotka edesauttavat tupakoinnista luopumista. Esityksessä todetaan, että tupakoinnin vähentäminen **on toteutettava** niin, että vangit saavat tarvitsemansa hoidon

[1] Aivan täydellinen tupakointikielto ei olisi suljetuissa vankiloissa olevien osalta, koska suoritettuaan tietyn osan rangaistuksestaan vanki pääsee poistumisluvilla vankilan ulkopuolelle ja voi tällöin halutessaan tupakoida.

riippuvuudesta aiheutuvien vieroitusoireisiin. Tupakoinnin kielto toteutettaisiin siten, että Vankiterveydenhuollon yksikkö ja Rikosseuraamuslaitos **tarjoaisivat vangeille tukea tupakoinnin lopettamiseen**. Tukitoimiin kuuluisi nikotiinikorvaustuotteiden ja tarvittaessa lääkekorvaushoidon antaminen tupakoiville vangeille sekä tupakoinnin lopettamista tukeva yksilöohjaus ja tukiryhmät. **Esitys ei kuitenkaan sisällä mitään ehdotusta tällaisia toimenpiteitä koskeviksi säännöksiksi**. Ainoa mitä esitetään, on lakeihin kirjattava kielto.

Katson, että esityksessä on esitetty vakuuttavia perusteita sille, että suljetuissa vankiloissa rangaistustaan suorittavien vankien itsemääräämisoikeutta rajoitettaisiin entisestään siten, että heiltä kielletään poltettavaksi tarkoitettujen tupakkatuotteiden hallussapito ja tupakointi. Esitys herättää kuitenkin kysymyksen **oikeasuhteisuudesta**, eli siitä olisiko tavoiteltava lopputulos saavutettavissa lievemmillä keinoilla. Esityksen tarkoitukseksi mainitaan vankien tupakoinnista tupakoimattomille vangeille ja henkilökunnalle aiheutuvien terveyshaittojen estäminen, vankien terveyden edistäminen ja vankilan toiminnoille aiheutuvan haitan torjuminen.

Yksilökohtaisesti äkillinen tupakoimattomuus vuosikausien tupakoinnin jälkeen on vieroitusoireineen erittäin epämiellyttävä tilanne. Katson, että valtiovallan edellyttäessä yksilön lopettavan tupakoinnin, syntyy sille velvollisuus helpottaa niitä fyysisiä ja psyykkisiä oireita, jotka äkillinen tupakoinnin lopettaminen aiheuttaa. Velvoite on samankaltainen kuin se, että valtion on pidettävä huolta vankien terveydenhuollosta ja vaatetuksesta. Kyse on hyvinkin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan tarkoittamasta halventavasta kohtelusta, jos vangista ei pidetä näiltä osin huolta ja hän sen johdosta kärsii fyysisesti tai psyykkisesti.

Asialla on myös vankilaturvallisuuteen liittyvä vaikutus. Hoitamattomana vastentahtoisesti vieroitusoireita kokevat vangit ovat stressaantuneita ja syyllistäisivät vankilaviranomaiset huonosta voinnistaan ja ovat alttiita käyttäytymään aggressiivisesti. Vankilan tulee siis tarjota muutakin kuin tupakointikiellon valvontaa ja järjestysrangaistuksia kiellon rikkojille.

Katson, että ihmisarvoinen kohtelu edellyttää, että vieroitusoireista kärsivälle vangille tarjotaan **oikeus asianmukaiseen hoitoon oireisiinsa ja tukeen tupakoinnista luopumiseksi**.

Katson, että jotta säädettävässä laissa otettaisiin riittävällä tavalla huomioon vankien ihmisarvoinen kohtelu, tulee lakiin lisätä nimenomainen maininta siitä, **että vankeinhoitoviranomaisten tulee tarjota suljetuissa laitoksissa oleville vangeille tukea tupakoinnin lopettamiseksi ja tarpeellista hoitoa vierotusoireisiin**. Tätä koskeva säännös tulisi lisätä sekä vankeuslakiin, että tutkintavankeuslakiin.

Tutkintavankeuslain osalta tupakointikieltoon liittyy erityisenä kysymyksenä rikoksesta juuri kiinni jääneen tutkintavangin kohtelu kesken asiansa esitutkinnan. Vakavista rikoksista kiinnijääneet ovat siis hyvin yleisesti tupakoivia henkilöitä. Tutkintavankeudelle on säädetty erityisenä edellytyksenä mm. ns. sotkemisvaara, joka käytännössä koskee niitä, jotka kiistävät epäillyn rikoksen. Rikoksen tunnustaminen johtaa usein näissä tapauksissa tutkintavankeuden päättymiseen, kun sotkemisvaaraa ei enää ole. Mikäli tutkintavangeilta kielletään tupakointi, he saattavat kokea tunnustamisen – rehellisen tai valheellisen – olevan keino lopettaa vieroitusoireet, kun tunnustus johtaisi vapauttamiseen ja mahdollisuuteen tupakoida.

Mikäli siis katsotaan, että äkillisten vieroitusoireiden aiheuttaminen tupakoitsijalle vangitsemisen myötä ilman asianmukaisia edellä kuvattuja tukitoimia olisi halventavaa kohtelua (EIS 3 art.), joka ei huomioi ihmisarvoa (PL 7,2 §), on huomattava, että esitutkintalain mukaan tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan johtavan lausuman saamiseksi kuulusteltavalta ei saa käyttää tietoisesti vääriä ilmoituksia, lupauksia tai uskotteluja erityisistä eduista, uuvuttamista, uhkausta, pakkoa taikka **muita kuulusteltavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyn vaikuttavia sopimattomia keinoja tai menettelytapoja**. Tutkintavankeja koskeva tupakointikielto on tässä suhteessa ongelmallinen, kun siitä aiheutuu vieroitusoireiden myötä vahva fyysinen ja psyykkinen paine käyttäytyä kuulusteluissa tavalla, jolla tutkintavankeuden edellytykset mahdollisimman pian raukeaisivat.

Jos laki säätää tutkintavangille tupakointikiellon, ei kyse olisi yksittäisen virkamiehen tutkintavangille aiheuttamista vieroitusoireista, vaan kaikki tupakoivat tutkintavangit joutuisivat kiellon epämiellyttävien vaikutusten piiriin. Näin ollen kyse ei olisi esitutkintalain kieltämästä kuulusteltavan painostamisesta eikä tietenkään myöskään rikoslain 11 luvun 9 a §:n tarkoittamasta kidutuksesta.[2] Herää kuitenkin kysymys onko sellainen lainsäädäntö asianmukaista, jossa yleisesti säädetään sellaisesta, joka yksittäisen virkamiehen määräämänä olisi kiellettyä tai voisi ääritapauksessa olla jopa rikoksena rangaistavaa, jos vieroitusoireet aiheutetaan tietojen saamisen tarkoituksessa.

Ongelma ei ole suurimmillaan tutkintavankeuslain soveltamisalaan kuuluvilla henkilöillä vaan poliisivankilassa säilytettävien pidätettyjen osalla. Tässä suhteessa toivoisin valiokunnan ottavan lausunnossaan huomioon sen, että siinä esitettävä ei ratkaise sitä, miten tultaisiin suhtautumaan, jos jatkossa esitetään tupakointikieltoa myös poliisin säilyttämille henkilöille säätämällä asiasta laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta, jonka uudistamista koskeva esitys kuuluu hallituksen ensi vuoden suunnitelmiin. Tuon lain osalta PL 21 §:n takaama oikeudenmukainen oikeudenkäynti on kyseessä paljon keskeisemmin kuin tämän esityksen osalta.

---

[2] ” Jos virkamies aiheuttaa toiselle voimakasta ruumiillista tai henkistä kärsimystä
1) saadakseen hänet tai muun henkilön tunnustamaan tai antamaan tietoja,…”